

УДК 748 (437.3) + 748 (437.6):666.1

Радомський М.Т.*Харківська державна академія
дизайну і мистецтв.*

ХУДОЖНІ ТРАДИЦІЇ ЧЕСЬКОГО ТА СЛОВАЦЬКОГО СКЛОРОбСТВА

Радомський М.Т. Художні традиції чеського та словацького склоробства. Розглядається історія склоробства сучасної Чехословаччини. Перелічено чинники, що сприяли піднесенню мистецтва скла в цій країні. Проаналізовано ґрунт, на якому створювалась художньо-промислова освіта Чехословаччини. Розглянуто персоналії представників мистецької освіти та твори митців які внесли вагомий вклад у світове вітражне мистецтво.

Ключові слова: скло, склоробство, технологія, вітраж, художньо-промислова освіта.

Радомський М.Т. Художественные традиции чешского и словацкого стеклоделия. Рассматривается история стеклоделия современной Чехословакии. Перечислены факторы, способствующие прогрессу искусства стекла в этой стране. Проведен анализ почвы, на которой создавалось художественно-промышленное образование Чехословакии. Рассмотрены персоналии представителей художественного образования и произведения художников, внесших вклад в мировое витражное искусство.

Ключевые слова: стекло, стеклоделие, технология, витраж, художественно-промышленное образование.

Radomskyy N.T. Art traditions of Czech and Slovak glass made. The article is considered a history of glass made in modern Czechoslovakia. Factors which promoted progress of art glass in this country are listed. The analysis of ground on which is art-industrial education of Czechoslovakia was created is lead. Personals of representatives of art education and product of artists brought the contribution in world stained-glass window art are considered.

Keywords: glass made, technology, a stained-glass window, the art-industrial education.

Постановка проблеми. З великої історії чехословацького склоробства можна виділити відрізок часу, з якого почався справжній розквіт цього виду мистецтва. В XVII столітті уміння чеських та словацьких майстрів стало добре відомим в усій Європі, конкуруючи з неперевершеним фаховим досвідом венеціанських майстрів скла. Так сталося завдяки винаходу так званого богемського кришталю – різновиду калійно-вапняного скла. Новітнє товсте скло було зовсім чистим і прозорим, мало яскравий блиск і високий коефіцієнт світлозламлення, завдяки чому й набуло специфічну назву. Винайшли богемський кришталь у 1670 – 1680 рр. відразу на трьох склоробних заводах у Північній та Південній Богемії. Поява нового за якостями скла була передумовою для розквіту склорізної техніки, для якої тонкостінне венеціанське скло з Італії було надто тендітним.

Ціль роботи. Простежити історію появи своїх рідних технік декоративної обробки скла в Чехословаччині з метою визначити характерні риси сучасного чехословацького вітражного мистецтва.

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції глобалізації сприяють надзвичайно швидкому обміну інформацією, в тому числі мистецькою. В цьому контексті актуальною є тема обміну технологічним та мистецьким знанням в сфері досліджуваної нами теми мистецтва вітражу. Вивчення шляхів і напрямів цього обміну, які склалися історично між мистецькими школами Європи, є, на наш погляд, передумовою плідного творчого спілкування і накопичення знань для наступних поколінь митців вітражу.

Школи мистецтв і ремесел відносились до системи тих європейських навчальних закладів, які з 1920 – 1930-х років уклали базу сучасній художньо-промисловій освіті, воліючи поєднувати творчу духовну енергію й прикладні навички ручної роботи.

Результати досліджень. Конкуренція з майстрами скла Венеції (Італія) продовжувалась і в подальші часи. У період блискучого бароко (близько 1725 р.) крім богемського кришталю та різьбленого скла в Богемії почали виробляти скло з міжскляною внутрішньою позолотою, відновивши технологію, знайому ще древнім римлянам.

У середині XVIII століття загальноєвропейська криза торкнулася скляних виробництв Богемії та Силезії. Декілька причин – важкі економічні наслідки війни в Європі, винахід порцеляни, винахід англійськими майстрами свинцевого скла та зростаючий вплив раціоналізму – все це негативно відбилося на подальшому розвитку склоробства в Чехії та Словаччині. В той час винахід «молочного» або «опалового» скла став одним із шляхів подолання кризи. За задумом, «опалове» скло повинне було протистояти зростаючій конкуренції порцеляни. Із шістдесятих років XVIII століття і до середини XIX століття в Богемії з такого скла виробляли безліч різноманітних художніх зразків, серед яких сервізи для напоїв, фляги, великі за розміром вази та світильники. За кольором, формою та розписом емалями виробили з «молочного» скла не відрізнялись від порцелянової продукції, зате були значно дешевшими за порцеляну.

Для виробів із скла та вітражів у стилі класицизму XVIII – початку XIX століття використовували

Надійшла до редакції 20.09.2013

різновиди безбарвного скла й різьбленого богемського кришталю. Протягом XIX століття богемські майстри вивчили і розгорнули до неперевершеної віртуозності англійський стиль глибокого тригранно-виїмчастого гранування скла з абсолютною перевагою чистої геометричної орнаментати. Богемія ще довгий час забезпечувала майстрами граверами та гранильниками країни Східної й Західної Європи, де це ремесло не мало міцних традицій. Крім того у 20-х роках XIX сторіччя було винайдено литіанове скло, схоже на коштовні камені-самоцвіти. Внаслідок цього в Європі одержало розповсюдження чеське накладне скло з малюнком, прорізаним у кольоровому зовнішньому шарі до безбарвної основи. За тих часів чеське та словацьке скло було частково позбавлене колишнього національно-самобутнього характеру, пристосовуючись до вибагливих смаків європейської та англійської знаті.

У 1919 – 1928 роках, Кошице (Kosice), центр Східної Словаччини, став ідеальним притулком для лівих художників, що бігли з Угорщини. Таким шляхом у художнє життя Словаччини, а за нею і Чехії влилися ідеї й творчі концепції представників Європейського модерну. Едмунд Гверк (1895 – 1956), Франтішек Рейченталь (1895 – 1971), Штефан Прохазка (1896 – 1965), Джаліус Флейч (1892 – 1967), Арнольд Вейс-Кубінкан (1898 – 1944) з декількома іншими художниками, додали до Арт Нуво та ґрунту експресіонізму попередників сенсуалізм соціального художнього та об'єктивного реалізму, принісши нові тенденції в словацьке та чеське декоративне мистецтво. Митці, що виїхали до Словакії з Угорщини художники – А. Бортнік (A. Bortnyik), Дж. Кмитті (J. Kmetty), В. Перлот-Ксаба (V. Perlott-Csaba), Б. Байя (B. Bajaj), Б. Контулі (B. Kontuly), К. Кернчок (K. Kernsiock), М. Шиллер (M. Schiller) активно включилися у творчу та викладацьку діяльність. Внаслідок цього в першому десятиріччі XX століття чеське та словацьке мистецтво скла розвивалось під впливом нових художніх імпульсів із Відня. Запропоновані митцями важкі, кутасті форми легко адаптувалися на богемських гутах, а в їхньому декорі геометричну орнаментику почали сполучати із граціозним віденським класицизмом. У результаті зложився своєрідний стиль, який вдало підтримали чеські майстри. Одним з найвідоміших його прихильників і послідовників був чех Михайло Покіріні, викладач скляного декору в Художньо-промисловій школі Австрійського музею у Відні.

В 1908 році група чеських художників на чолі з архітектором Павлом Янаком заснувала товариство «Артіль» з метою підняти вітчизняну художньо-ремісничу роботу, сприяти підвищенню естетичних смаків і розбудити цікавість до краси у речах щоденного побуту. «Артіль» не тільки широко пропагувала ідеї відродження чеського склоробства на сучасних основах, але й розгорнула виробничу діяльність, організувавши власні майстерні, які виконували в матеріалі проекти художників.

У 1914 році була заснована нова організація на більш широкому основі, що мала метою насамперед співпрацю з індустріальним виробництвом. Це був «Союз чеської справи», який піклувався про кадри художників для промисловості, про їхнє улаштування на підприємствах країни. «Союз чеської справи» взяв на себе організацію внутрішніх і закордонних виставок,

прагнув затвердити новочасне художнє спрямування в чеському декоративно-ужитковому мистецтві.

В 1918 році чехи й словаки поєдналися у незалежній Чехословацькій республіці. Натомість більшість скляних заводів залишилися в руках колишніх австрійських власників, ще деякий час зберігалася залежність від них старих скляно-технічних шкіл у містах Хайді й Каменицькому Шенові. Школи мистецтв і ремесел були на той час місцем, де зустрічались і творчо випробовувались ідеї багатьох художніх течій, стосовних, безпосередньо, до чеської та словацької народної традиції і сучасних напрямків консолідованих угорського модерну та чеського авангарду.

Велике значення мало створення в 1920 році першої чеської скляно-технічної школи в Залізному Броді. Її широка навчальна програма охоплювала вивчення технологічних і декоративно-художніх особливостей безбарвного і фарбованого скла: гранованого, гравірованого, писаного, гладкого гутного, а також декоративної пластики і ювелірних виробів зі скла. Однак далеко не всі випускники школи мали можливість працювати в новому напрямку на існуючих підприємствах. Частина з молодих митців організувала в Залізному Броді і його околицях власні майстерні й невеликі гутти, на яких, підтримуючи творчі зв'язки з викладачами школи, розгорнула активну діяльність і створила чудову залізnobродську традицію нового чехословацького скла.

У 1928 р. було відкрито Школу мистецтв і ремесел у Братиславі. Навчальний заклад був орієнтований на інтеграцію й розвиток ідей чеського, моравського та угорського авангарду. Засновником Школи мистецтв і ремесел та її директором був чеський етнограф і живописець Л. Видра (Loser Vydra). Відома столична школа не була копією знаменитого в Німеччині Баухауза (Bauhaus), хоча мала багато спільного із його навчальними методами та системою викладання фахових дисциплін у виробничих майстернях. Викладачами школи мистецтв і ремесел були Ф. Малий (F. Maly), Й. Хорова (J. Horova), М. Галанда (M. Galanda), З. Росман (Z. Rossmann), Й. Функ (J. Funke), Ф. Тростер (F. Troster), Ф. Хрозинка (F. Hrozinka), Й. Винески (J. Vinecky), Ц. Фула (C. Fulla), Й. Плиска (J. Plicka), Ф. Рейченталь (F. Reichental), Є. Мергольд (E. Margold) та інші. Художники європейської слави, угорські і німецькі модерністи, Мохолі Наджі (Moholy-Nagy), Й. Тжичхолд (J. Tschichold), Є. Каллай (E. Kallai), Х. Мейер (H. Meyer) читали в Школі мистецтв і ремесел лекції та експонували власні твори. Школи мистецтв і ремесел відносились до системи тих європейських навчальних закладів, які з 1920 – 1930-их років уклали базу сучасній художньо-промисловій освіті, воліючи поєднувати творчу духовну енергію й прикладні навички ручної роботи.

З 1948 року на чолі спеціальних скляних шкіл у Залізному Броді, Каменицькому Шенові і Новому Борі постали досвідчені художники, які внесли зміни до системи викладання, нові цілі освіти перемінили колишній, переважно технологічний напрямок занять. Художньо-промислова школа в Празі, з 1948 року перетворена у Вищу школу, надавала можливість удосконалюватися випускникам середніх шкіл. Тут у класі професора Карела Штипла розроблялися проблеми традиційних ви-

дів художнього скла: гравірованого, різьбленого, писаного. Клас професора Йозефа Каплицького незабаром перетворився з майстерні монументального та декоративного живопису в дійсно творчу лабораторію нових форм скла й став центром, де народжувалися нові напрямки чеського склоробства.

Необхідність творчих контактів завжди була зрозумілою, тому молоді викладачі ХХІІІ О. Пронін та Г. Тищенко стали ініціаторами вивчення та творчого осмислення досвіду зарубіжних колег. Результатом стало відрядження до Чехословаччини. Прогресивні традиції художньо-промислової освіти Чехословаччини в сфері декоративного скла допомогли прикладом і стали науково-практичним підґрунтям при створенні школи вітражу в художньо-промисловому інституті Харкова. Викладачка кафедри інтер'єру та обладнання ХХІІІ, Галина Тищенко, під час стажування у Вищій художньо-промисловій школі Праги (1967) ознайомилась з методикою викладання вітражу та особливостями творчої роботи у вітражній майстерні проф. С. Лібенського.

Роботи викладачів і студентів школи початку 1960-х років, виконані у вільній пластичній манері, із широким використанням світлотіньових динамічних ефектів, були своєрідною реакцією на вузькі рамки офіційного академізму. Не гублячи контакту з реальністю, представники Вищої художньо-промислової школи Праги багато експериментували із пластичними формами, часто позбавленими сюжетної конкретності.

Твори з декоративного скла С. Лібенського – професора Вищої художньо-промислової школи в м. Празі, керівника школи скла і його дружини Я. Брихтової поклали значним художнім явищем кінця 1960-х, початку 1970-х років. Будучи професорами школи, вони виховали цілу плеяду професіоналів в сфері сучасного чехословацького художнього скла. Учні активно заявили про себе – М. Карел, А. Вашичек, Б. Новак, Я. Зорича виявили цікавість до матеріально оптичних властивостей декоративного скла, створюючи декоративні просторові композиції, прикрасили інтер'єри Праги.

Вітражні твори С. Лібенського і Я. Брихтової встановлені в багатьох суспільних спорудах світу. Це, наприклад, вітраж у будівлі Федерального Зібрання, Міністерстві Зовнішньої Торгівлі у Празі, вітраж у посольствах Чехословаччини в Нью-Делі та Стокгольмі, Бонні, Токіо; вітражна композиція у будівлі Чехословацького Культурного центру в Берліні та ін. Ретельне моделювання форм, їхня розмаїтість, пластична міць скляного шару, дзеркальні поверхні, що вбирають і відбивають простір, – така система декоративних прийомів дозволила майстрам домогтися органічного синтезу скляного об'єкта із простором, будь то декоративні грати, вітраж або світлова пластика. У своїх роботах вони з успіхом застосували техніку рельєфного моделювання масивних скляних блоків.

На відміну від звичайної скульптури вітражні рельєфи зі скла, що просвічується, можна розглядати наскрізь. Форма сприймається тут не за допомогою світлотіні, а в результаті багаторазової внутрішньої зломлюваності променів світла. Вітражні твори С. Лібенського і Я. Брихтової експонувалися в Монреалі на «Експо-67», в Осаці на «Експо-70». По праву можна сказати, що литі рельєфи зі скла – видатне досягнення чеських художників. Твори С. Лібенського і Я. Брихто-

вої як і пластична вітражна композиція Рене Роубичека «Хмари», що також експонувалися на «Експо-70», визвали резонанс серед фахівців і знайшли відгоси в інтер'єрах багатьох країн світу.

Лінія архітектурного скла яскраво виражена в роботах Б. Циглера – професора Братиславської вищої художньо-промислової школи. Скляна пластика Б. Циглера взаємодіє зі світлом. Це своєрідний мікросвіт, в якому чиста лінза відбиває дерева, хмари, небо; немов вікно в світ, відкриває простір в усіх його вимірах і метаморфозах. Художник використовував кольорове підсвічування для своїх творів. Його цікавила проблема зв'язку прозорого масивного скляного об'єкта із простором. Вітражі і композиції з декоративного скла Б. Циглера прикрашають інтер'єри чехословацького посольства в Стокгольмі, оздобляють меморіал Словацького Національного Повстання в м. Банська-Бистриця, їм створена система освітлення Словацького Національного Театру в м. Братиславі, станцій метро в м. Празі.

Висновки. Вітраж, як класична форма мистецтва, розвиваючись у часі, став одним з найбільш уживаних і сучасних видів мистецтва, пов'язаних з наукомісткою технікою та технологією. Сьогоднішній вітражний скляний об'єкт має всі якості самостійного художнього твору, що організує просторове середовище. В синтезі з іншими видами пластичних мистецтв це своєрідний мікросвіт, здатний віддзеркалити та перетворити у собі просторове оточення.

Знайомство з історією чеського й словацького склоробства наочно переконає, що у творчому спілкуванні представників різних шкіл і напрямків розширюється розуміння художньої та естетичної функції творів із скла. «Як показує художня практика, інколи формула творчості дійсно виявляється й постає в нормах, канонах, творчих методах, але з часом канони руйнуються, нове мислення відкриває перспективи нових звершень, особистісного, творчого одкровення кожного митця». Розмаїтість форм, пластична міць скляного шару, дзеркальні гладі, що вбирають і відбивають простір, – така система декоративних прийомів дозволяє вітражистам з кожним кроком наближатися до вершин майстерності, домогтися органічного синтезу скляного об'єкта із сучасним простором, зрозуміти не тільки матеріально-предметну, але й образну природу скла, об'єднати форму й зміст – цю основну концепцію провідних чехословацьких вітражистів з успіхом продовжують сучасні фахівці у відношенні до цього споконвічного та традиційного матеріалу.

Література:

1. Кислий Л. Осколки. Скло і кераміка. Будівельні матеріали в Україні / Л. Кислий. – К: 2004, – №3, С. 28–40.
2. Международный симпозиум по стеклу в новом Боре: [ЧССР, окт. 1985 г.]// Декоративное искусство СССР. – 1986, № 7, С.28–29.
3. Пономарьова О.М. Формула творчості: науковий пошук // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка за ред.О.М. Пономарьової. – №7 (194), – Ч.ІІ. – Луганськ: ЛНУ, 2010. – С.7.
4. Рожанковский В.Ф. Стекло и художник. / отв. ред. Ф.С. Энтелис. / В.Ф. Рожанковский. – М.:Наука, 1971, – 108 с.
5. Тищенко Г. Витражи второй половины XX века. // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті під загальною редакцією Н.С.Трегуб. – Харків: ХДАДМ: 2000 – 2001. – № 6–1, 190 с.
6. Юренайте Р.Э. Искусство витража в архитектуре соц. стран СССР, ЧССР, ГДР: ...автор. канд. искусствовед. 170004. – М.: 1986, 23 с.